

Волобуєва О. Ф., Голярдик Н. А.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ВИНИКНЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Статтю присвячено висвітленню результатів емпіричного дослідження психологічних детермінант виникнення конкурентної поведінки у студентському середовищі вищого навчального закладу. Подано результати впливу конкурентної поведінки на стосунки та навчання студентів.

Ключові слова: емпіричне дослідження, психологічні детермінанти, конкурентна поведінка, студентське середовище.

Статтю посвячено освещению результатов эмпирического исследования психологических детерминант возникновения конкурентного поведения в студенческой среде высшего учебного заведения. Поданы результаты влияния конкурентного поведения на отношения и учебу студентов.

Ключевые слова: эмпирическое исследование, психологические детерминанты, конкурентное поведение, студенческая среда.

The article deals with the revealing of empirical study results of psychological determinants of competitive behaviour origin in the students surrounding of higher educational establishments. The results of competitive behaviour influence upon relations and students study have been revealed.

Key words: competition, reputation, dikreditatsiya, psychological determinants, empirical studies, moral and psychological climate

Практика свідчить, що виникнення конкурентної поведінки у студентському середовищі вищого навчального закладу (ВНЗ) обумовлене низкою психологічних детермінант. Зазначимо, що в нашому дослідженні поняття “психологічні детермінанти виникнення конкурентної поведінки серед студентів” відображає підстави чи привід для виникнення різноманітних вчинків і дій між студентами-суперниками, які ведуть боротьбу за лідерські позиції у початковій групі та за досягнення кращих результатів у навчанні. Зважаючи на те, що

конкуренція між студентами може набувати негативного характеру, це питання потребує всебічного вивчення та ґрунтового аналізу.

У процесі аналізу наукових джерел [1-3 та ін.] нами з’ясовано, що існують різні чинники виникнення конкурентної поведінки серед студентів ВНЗ. Зокрема, до *суб’єктивних чинників* належать: намагання особистості бути кращою за інших, стійке прагнення до визнання та поваги навколишніх, бажання навчатися на бюджетній формі, неадекватна самооцінка своїх можливостей, заздрощі, неузгодженість між загальним уявленням людини про те, якою вона повинна бути (ідеальний образ), та її реальною самооцінкою. Беручи до уваги суб’єктивізм деякої інформації з цього приводу, а також відсутність емпіричних досліджень цієї проблематики, виникла потреба у проведенні експериментального вивчення психологічних детермінант виникнення конкурентної поведінки у студентському середовищі ВНЗ.

Для емпіричного вивчення предмету нашого дослідження нами було розроблено методику емпіричного дослідження впливу конкурентної поведінки на стосунки та навчання студентів ВНЗ. Методикою передбачалось провести емпіричне вивчення психологічних детермінант виникнення конкурентної поведінки у студентському середовищі ВНЗ, а також виявити результати впливу конкурентної поведінки на стосунки та навчання студентів.

Для дослідження негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів нами було застосовано такі методи психології, як бесіда, анкетування та аналіз незалежних характеристик. У ході експерименту ми проводили анкетування учасників навчального процесу ВНЗ за різними анкетами. Зокрема, анкету “Конкуренція – очима студента” застосовували з метою виявити думку студентської молоді щодо питань, які безпосередньо (чи опосередковано) стосуються проблеми конкурентної поведінки, зокрема: її негативних виявів; можливих причин, що їх породжують; переживань суб’єктів конкурентної поведінки; шляхів її запобігання.

Для вивчення думки студентів щодо психологічних детермінант виникнення конкурентної поведінки у студентському середовищі ВНЗ було відібрано 339 студентів (*126 студентів 1 курсу; 104 студенти 2 курсу; 98 студентів 3 курсу; 45 студентів 4 курсу; 26 студентів 5 курсу*). За результатами їхнього анкетування виявлено, що серед усіх учасників опитування 63,9% студентів на різних курсах навчання були свідками виникнення конкурентної поведінки серед членів навчальної групи. При цьому 31,6% вказали, що в них особисто траплялись випадки конкуренції зі своїми колегами. Як бачимо,

майже третя частина опитаних студентів визнає факт їхньої участі в конкуренції. Це свідчить про наявність змагальних тенденцій у студентському середовищі. Причому ці тенденції здатні набувати негативної спрямованості, на що вказують подальші результати нашого опитування.

Зважаючи на відповіді учасників опитування, можна дійти висновку, що конкуренція є достатньо розповсюдженим явищем у студентському середовищі ВНЗ. Враховуючи цей факт, ми звернули увагу на те, яким чином випадки конкуренції серед студентів впливають на результати їхнього навчання (табл. 1).

Таблиця 1.
Результати опитування учасників експерименту щодо впливу конкуренції серед студентів на результати їхнього навчання

Варіанти відповіді	Курси навчання, кількість об'єктів дослідження, (%)					
	1 (n1=126)	2 (n2=104)	3 (n3=98)	4 (n4=45)	5 (n5=26)	Загалом (n=399)
“впливає позитивно”	7,94	12,5	14,29	17,78	11,54	12,78
“важко сказати”	23,81	25	26,53	26,67	26,92	25,81
“впливає негативно”	68,25	62,5	59,18	55,55	61,54	61,41

Опитування об'єктів дослідження вказує на те, що конкуренція серед студентів призводить до негативних результатів. Більше частина учасників опитування з кожного курсу навчання чітко вказали, що конкуренція серед студентів має негативний вплив на результати їхнього навчання. Найбільший відсоток таких відповідей виявився серед першокурсників (68,25%), а найменший – серед четвертокурсників (55,55%). Як бачимо, різниця у відповідях сягає лише 12,7%, що у цілому не змінює загальну тенденцію у відповідях студентів. Незважаючи на те, що близько 26% опитаних не змогли чітко визначитись щодо полярності впливу конкуренції на результати їхнього навчання, переважна більшість (61,41%) вважає його негативним. Як бачимо, представники кожного курсу навчання підтвердили наше припущення про детермінованість результатів їхнього навчання комплексом взаємозалежних компонентів психологічного характеру, пов'язаних з конкурентною поведінкою студентів у навчальній групі.

Сконцентрувавши свої зусилля на вивчення комплексу взаємозалежних компонентів психологічного характеру, пов'язаних з конкурентною поведінкою студентів у навчальній групі, ми з'ясували негативні вияви конкурентної поведінки у навчальній групі, від яких можуть страждати студенти. З'ясувалося, що найбільша кількість серед усіх опитаних студентів вказали на такі негативні вияви конкурентної поведінки, як: негативне ставлення до успіхів конкурента (45,4%), ігнорування досягнень конкурента (19,4%), псування репутації конкурента (18,8%). При цьому, в залежності від курсу навчання, спостерігаються певні тенденції у конкурентній поведінці студентів, зокрема такі негативні вияви, як:

– "псування репутації конкурента" зменшується з кожним курсом навчання (від 25,4% на першому курсі до 11,5% на п'ятому курсі);

– "ігнорування досягнень конкурента" суттєво збільшується (від 4% на першому курсі до 30,7% на п'ятому курсі);

– "негативне ставлення до успіхів конкурента" також зменшується з кожним курсом навчання (від 51,6% на першому курсі до 38,5% на п'ятому курсі);

– "дратівливість та агресія" залишаються майже без змін, не залежно від курсу навчання студентів (від 19% на першому курсі до 19,3% на п'ятому курсі).

На нашу думку, врахування кураторів навчальних груп цих тенденцій дасть можливість правильно сконцентрувати свої зусилля у виховній роботі залежно від курсу навчання студентів. Крім цього, їх доцільно враховувати при розробці психологічних шляхів запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів.

Значимо, що, крім запропонованих варіантів відповіді щодо виявів конкурентної поведінки, студенти назвали ще й свої варіанти. Так, у процесі індивідуальних бесід з'ясувалося, що 26,8 % серед студентів страждали у своїй навчальній групі ще й від підстав, а 17% – від застосування фізичної сили. Особливо це було характерне для молодших курсів. Як бачимо, конкуренти при виборі тактики дій не зупиняються ні перед чим: цинічно підставляють суперника, а іноді можуть застосовувати й фізичну силу. На нашу думку, таку поведінку студентів можна пояснити їхніми віковими особливостями, а також слабкою роботою кураторів та старост навчальних груп. Через те потрібно приділяти особливу увагу випадкам конкуренції у навчальній групі та проводити активну роботу щодо спрямування конкурентної поведінки студентів у конструктивне русло.

Нами було проаналізовано основні причини, що здатні породжувати негативні вияви конкурентної поведінки серед студентів навчальної групи. З'ясувалося, що серед основних причин, які породжували виникнення цього негативного явища, учасники опитування назвали:

- “бажання навчатися на бюджетній формі” (49%),
- “прагнення до визнання та поваги навколишніх” (23,8%),
- “морально-психологічний клімат навчальної групи” (8,8%),
- “намагання особистості бути кращою за інших” (6,7%),
- “неадекватна самооцінка своїх можливостей” (4,7%),
- “заздрості” (4,7%).

Звертає на себе увагу те, що студенти на усіх курсах навчання назвали “бажання навчатися на бюджетній формі” основною причиною негативних виявів конкурентної поведінки. Це є свідченням того, що при зниженні матеріального достатку в сім'ях студентів матеріальний фактор починає відігравати суттєву роль у їхньому прагненні здобувати вищу освіту на бюджетній формі навчання. Звідси виникає тенденція до сприйняття своїх колег як конкурентів з навчання. Особливо це чітко виявляється на першому та п'ятому курсах навчання, коли студенти лише починають своє навчання на рівні бакалавра та магістра. Очевидно, що саме тому найбільший відсоток серед першокурсників (51,6%) та п'ятикурсників (57,7%) вважають основною причиною конкурентної поведінки прагнення навчатися за рахунок бюджету.

Другою причиною негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів переважна більшість опитаних (23,8%) назвала прагнення до визнання та поваги навколишніх. Згідно з поглядами А. Адлера [4, с. 166], це є виявленням особистістю прагнення до переваги. Цьому суттєво сприяє вік студентів, для якого є характерним прагнення у будь-чому переважати своїх ровесників. Зважаючи на прагнення кожного члена групи мати певні переваги та посісти краще місце, цілком очевидно, що така поведінка набуває конкурентного характеру. Набуття та підвищення студентами особистісного статусу змушує їх не тільки підтримувати стосунки з іншими членами групи, а й різними методами завойовувати серед них визнання. Така активність значною мірою залежить від особистих якостей студентів, зокрема: активності, схильності до заздрості, ризику, конфліктності, егоїзму, толерантності та ін. [4; 5; 6]. Звідси виникає потреба приділяти особливу увагу таким студентам, контролювати та корегувати їхню поведінку, спрямовувати її в конструктивне русло. Цим належить займатися куратору навчальної групи та викладачам навчального закладу. Крім цього,

з результатів опитування студентів можна зробити висновок, що навчальна група також може впливати на вияви конкурентної поведінки серед її членів. Близько 8,8% опитаних звернули увагу на морально-психологічний клімат групи як причину виникнення негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів. Це вказує на те, що існує потреба контролювати морально-психологічний клімат навчальної групи та періодично проводити заходи стосовно його покращення. Така робота дозволить згуртувати навчальну групу в повноцінний колектив, який зможе стати суб'єктом запобігання негативних виявів конкурентної поведінки серед своїх членів.

Серед інших причин виникнення конкурентної поведінки учасники опитування назвали неадекватну самооцінку своїх можливостей (4,7%) та заздрощі (4,7%), що власне корелює з результатами досліджень конфліктів у студентському середовищі А. Глухова та Є. Красова [1]. Крім цього, такі результати підтверджують думку дослідника девіантної поведінки людини В. Менделевича [6], який серед можливих дисгармонійних якостей характеру називає нереальність самооцінки людини, що здатна породжувати проблеми у стосунках з іншими людьми.

Досить інформативними для результатів нашого дослідження були відповіді колишніх конкурентів на питання "Що, на Вашу думку, можуть відчувати студенти навчальної групи, які стали конкурентами?" (табл. 2).

Таблиця 2.
Відповіді колишніх конкурентів щодо своїх переживань під час конкуренції, (%)

Варіанти відповіді	Загальна кількість колишніх суперників (n-126)
"бажання перевестися в іншу навчальну групу"	25,4
"бажання помститися конкуренту"	35,71
"бажання дискредитувати конкурента"	16,67
"прагнення перемогти конкурента будь-якими методами"	9,52
"відчуття образи та несправедливості"	12,7

Ми отримали відповіді, які вказують на суттєвий вплив негативних виявів конкуренції на душевне благополуччя студентів, а отже,

на їхнє психічне здоров'я. Насамперед, привертає до себе увагу те, що більше 25,4% від опитаних студентів (126 осіб, які були учасниками конкурентних стосунків) відчували бажання залишити свою навчальну групу і перевестися в іншу, 35,71% – бажання помститися конкуренту, 16,67% – бажання дискредитувати конкурента, а 12,7% – відчуття образи та несправедливості.

Особливу стурбованість викликають варіанти відповідей студентів, які відображають не просто емоційне переживання, а потяги до різноманітних деструктивних дій. У першу чергу, це стосується такої відповіді, як: “бажання помститися конкуренту”, на яку вказали 35,71% серед опитаних. Як бачимо, значна кількість студентів відчуває бажання розправитися із суперником. Це є свідченням дуже небезпечного психологічного явища, коли молода людина припускає можливість за допомогою фізичної сили покарати конкурента. Під час індивідуальних бесід деякі студенти висловлювали думку про можливість залучення для вирішення цієї проблеми своїх друзів.

Наступним тривожним сигналом служить така відповідь учасників опитування, як “бажання дискредитувати конкурента”. Про те, що у них виникало таке бажання, вказали 16,67% серед опитаних. Для реалізації такого бажання студенти були ладні різними способами підривати довіру до конкурента та применшувати його авторитет.

З метою запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів важливо підтримувати здоровий морально-психологічний клімат у студентських групах, усувати передумови для виникнення між студентами проблемної міжособистісної взаємодії, негативних виявів конкурентної поведінки та деструктивних конфліктів. Недооцінка важливості психологічних чинників при організації навчально-виховного процесу в вищому навчальному закладі може негативно позначатися як на стані душевного благополуччя, так і на результатах навчання учасників навчального процесу.

Вивчення психологічних детермінант виникнення конкурентної поведінки у студентському середовищі свідчить про те, що студентська молодь є носієм усіх основних характеристик та проблем молодіжного середовища. Відсутність у неї життєвого досвіду робить її схильною до максималізму та до активного самоствердження. Намагання завоювати своє місце серед ровесників часто пов'язані з ризикованою поведінкою, бажанням будь-яким способом перемагати інших, домагатись кращих результатів і досягати цього визнання. У результаті цього студентське середовище стає сприятливим простором для розповсюдження конкуренції, яка негативно впливає на

результати навчання студентів. З’ясовано, що основними причинами, які здатні породжувати негативні вияви конкурентної поведінки серед студентської молоді, є: “бажання навчатися на бюджетній формі”, “прагнення до визнання та поваги навколишніх”, “морально-психологічний клімат навчальної групи”, “намагання особистості бути кращою за інших”, “неадекватна самооцінка своїх можливостей”, а також “зздрощі”.

Зважаючи на небезпеку негативних виявів конкурентної поведінки у студентському середовищі для душевного благополуччя та результатів навчання учасників навчального процесу, серед *перспективних напрямків подальших досліджень* цієї проблеми є виявлення психологічних шляхів запобігання та подолання негативних виявів конкурентної поведінки серед студентів ВНЗ.

Література:

1. Глухова А. В. Конфликты в студенческой среде: проблемы диагностики и урегулирования / А. В. Глухова, Е. Ю. Красова // Вестник ВГУ : Серия : Гуманитарные науки. – 2003. – № 2. – С. 48–65.
2. Дурманенко І. А. Конфлікти в педагогічному процесі / І. А. Дурманенко. – Луцьк : РВВ “Вежа”, 2004. – 286 с.
3. Коваль І. М. Психологічні особливості конфліктів у процесі спільної учбової діяльності студентів : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук : спец. 19. 00. 07 “Педагогічна та вікова психологія” / І. М. Коваль. – Київ, 2003. – 18 с.
4. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 608 с.
5. Психология здоровья : [учебн. для вузов / под ред. Г. С. Никифорова]. – СПб. : Питер, 2003. – 607 с.
6. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения : учебн. пособ. / В. Д. Менделевич. – СПб. : Речь, 2005. – 445 с.